

Elif Türkislamoglu

Türk Düşünce Dünyasında

Tanpınar

HECE

inceleme

Elif Türkislamoglu: 21 Ocak 1979 tarihinde Şanlıurfa'da doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun oldu. Daha sonra A. Ü. Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Türkiye Cumhuriyeti anabilim alanında yüksek lisansını tamamlamış ve aynı bölümde doktora devam etmektedir. *Türk Düşünce Dünyasında Tanrımar: "Güzel"den Yana Bir Aydın* yazarın ilk araştırma-inceleme çalışmasıdır.

TÜRK DÜŞÜNCE DÜNYASINDA
TANPINAR

“Güzel”den Yana Bir Aydın

Elif TÜRKİSLAMOĞLU

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 338
İnceleme

Birinci Basım: Mart 2015
©Hece Yayınları

Kapak Tasarımı: SARAKUSTA
www.sarakusta.com.tr
Editör: Hatice Bildirici
Teknik Hazırlık: Bülent Güler

Baskı: Dumat Ofset
T: (0312) 278 82 00

ISBN: 978-605-9954-72-3

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.
Konur Sokak Nu: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara
Yazışma: P.K. 79 Yenışehir/Ankara
T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14
e-posta: hece@hece.com.tr
www.hece.com.tr

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	/ 9
YAZARIN ÖNSÖZÜ	/ 15
GİRİŞ	/ 19
1. BÖLÜM	
Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Siyasi Hayatı ve Düşünceleri/1919-1962	/ 29
1.1. "Medeniyet Değiştirmesi" Meselesi	/ 29
1.1.1. Medeniyet Yaklaşımında Dergâh Dergisi ve Bergson Felsefesinin Rolü	/ 35
1.1.2. Türkiye'nin Batılılaşma Sürecine Bakışı	/ 51
1.2. Aktif Siyasi Hayatı, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti Hakkındaki Görüşleri	/ 64
2. BÖLÜM	
Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Edebî Kimliği ve Romanları	/ 75
2.1. Edebî Kimliği	/ 75
2.1.1. Bir Şair Olarak Tanpınar	/ 76
2.1.2. Roman Sanatı Üzerine	/ 87
2.2. Romanları	/ 93
2.2.1. Mahur Beste (1944)	/ 93
2.2.2. Huzur (1949)	/ 99
2.2.3. Sahnenin Dışındakiler (1950)	/ 110
2.2.4. Saatleri Ayarlama Enstitüsü (1954)	/ 113
2.2.5. Aydaki Kadın (1962)	/ 122

3. BÖLÜM

Türk Siyasi Düşünce Hayatında

Ahmet Hamdi Tanpınar Algısı /127

3.1. Yaşadığı Dönemde /127

3.2. Vefatından Sonra /134

SONUÇ /159

KAYNAKÇA /165

İNDEKS /171

Babam'a

SUNUŞ

Son zamanlarda yazarının ruhunu da katarak yazdığı iki lisansüstü çalışma gördüm. Biri Yıldırım Uysal'ın Toplum- sal Gerçekçi Türk sineması üzerine çalışması, diğeri de Elif Türkislamoğlu'nun *Türk Düşünce Hayatında Tanpınar: "Güzel"den Yana Bir Aydın* çalışması. Kendi deyişle "sükût suikastına" uğratılan Tanpınar kırk yılı aşkın bir süredir Türk aydınlarının kendi meşreplerince temel inceleme konularından biri.

Dar kafalı üniversite hocalarının "çalışılan bir konunun tekrar çalışılması olmaz" şeklinde özetlenebilecek bir net kanaati var. Bu biraz da hocaların kendi çalışmalarına "sütte leke var bunda yok" diye bakmalarından kaynaklanıyor. Hakikaten yapılan çalışmalarda Tanpınar hakkında oldukça değişik yaklaşımlar var. Dönem içinde farklılaşan değişik Tanpınar fotoğrafları görünüyor. Birbirini tekrar eden olağanüstü fazla metnin yazıldığı Ahmet Hamdi Tanpınar üzerine yaptığı çalışmada da görüldüğü gibi Elif Türkislamoğlu'nun söyleyecek kendi sözü var. Hemen herkesin değişik öbeklere toplaşarak söyledikleri değişik birörnek düşüncelerin dışında söylediği kendi özgün sözleri. Demek ki üniversite hocalarının telaffuz ettiği "yapılan çalışma konusunda yeni bir çalışma zinhar yapılmaz" yargısı tam tekmil yanlış.

Tanpınar üzerine ölümünden hemen sonra fazla metin çıkmasa da bir ölçüde değişik ama birörnek değerlendirmeler var. Tanpınar üzerine en can alıcı metin Türk düşüncesinin en mümtaz simalarından birinin, Selahattin Hilav'ın 1973 tarihli bir incelemesiydi. Bu metin "Huzur" romanı üzerine odaklaşsa da Hilav derin sezgisiyle Tanpınar'ın sanat dışı metinlerine gönderme yapmadan, onlara yaslanmadan Tanpınar'ın düşünsel konumunu ciddiyetle inceledi. Hilmi Yavuz'un aynı yıl yayınladığı, bir kırk yıl kadar sonra da tashih ve tasrih ettiği önemli bir cevabi metni de var. Hilav'ın yazılarının tetiklediği yazılar sürdü gitti. Belki de şekil bakımından daha fazla etki yapacak metinleri yazan kişi yazdığı ilk metinde etki kaynağını gizlemeye çalışsa da ifşa etti: "Bilinçsiz bir Marksist olduğu, Nietchze'den etkilendiği falan ileri sürüldü. Ben o sıralarda rastlantı sonucu ilgilenmiştim Tanpınar ile." Aslında mesele rastlantı falan değil.

Daha sonra, bir süre sonra liberaller ve sosyalistler Tanpınar'la bu etkiyle ilgilenmeye başladılar. Öyle bir başladılar ki önceki on yıllarda ülkede milliyetçi ve muhafazakâr olmayan hiçbir yerli entellektüel olmadığını söylediler. Bir tek Tanpınar istisnasıyla. Düşünce itibariyle kendilerine benzeyen bir entellektüel keşfettiler. Tıpkı muhafazakârların kendileri gibi, tıpatıp kendilerine benzettikleri Tanpınar portresi gibi. Olay belki de rötuşa tabii tutulmuş Tanpınar portresinden geçiyor. Bu durum zihniyet yanında bir ölçüde de sanat dışı metinleri üzerinde durmamaktan, romanları üzerinde odaklaşmaktan geçiyor. Malum, roman üzerine yorum biraz daha rahat ve esnek olabiliyor. Elif Türkislamoglu roman üzerine odaklaşsa da Tanpınar'ın denemelerini ıskalamıyor. Belki de bizde incelemeci, eleştirmen, yazar "roman kahramanlarının bilinç düzeyinin ötesine geçemediği için". Sonunda birbirine benzemez iki ayrı fotoğraf çıkıyor ortaya. Ve bu iki fotoğraf bir süre ayrı ayrı yaşıyor. Taa ki bir tarihe kadar.

Aslında o tarihe kadar beklemeye gerek yok. Turan Alptekin'in ilk kez 1975 tarihinde yayımlanan *Bir Kültür, Bir İnsan* kitabı böylesi tam tekmil benimsenecek Tanpınar fotoğrafını dönüştürüyor. Fotoğraf muhafazakârlar için biraz daha silikleşiyor. Tabii bu tam yirmi dört ayar *Mücevherlerin Sırrı* çözülünce ve günlükler ortaya saçılınca oluyor. Artık muhafazakâr gözlükle görülen Tanpınar fotoğrafı farklılaşıyor. *Mücevherlerin Sırrı*'nın liberal ve sosyalistlerin de yaklaşımlarını değiştirmesi gerekmesine rağmen onlar Tanpınar'ın siyasi düşüncelerini değil de sanatsal yapıtlarını öne çıkarıyorlar.

Ancak bir şeyi anlamak mümkün değil. İnsanın yirmisinde de yetmişinde de Necip Fazıl'a âşık ya da düşman olması anlaşılabilir de Ahmet Hamdi Tanpınar'a aynı yaşlarda âşık ya da düşman olmaları anlaşılabilir. Tanpınar da son dönemde aynı durumu yaşıyor. Ve yaklaşım tarzları bu durumu çok net olarak gösteriyor.

Elif Türkislamoğlu'nun kitabı bu tarz farklılaştırmaktan, Tanpınar portresini rötuşa tâbi tutmaktan uzak. Belki de kitabın olumlulukları da zaafı da yazarın yaşından, araştırmacının yaşından kaynaklanıyor. Ve Türkiye'de muhafazakâr ve sosyalist yazarların önyargılarının Elif Türkislamoğlu'nun kitabının yanından yöresinden geçmediği anlaşılıyor.

Sonuç olarak söylemek gerekirse Türkislamoğlu yapay Tanpınar imajlarından uzak, başka unsurlarla beraber uzak olmanın da katkısıyla kendi özgün düşüncelerini ifade ediyor. Onun özgün düşünceleri yanında metnin haliyle bazı sorunları da var.

Tanpınar'ın eşikte olma hali, siyasi tercihinin Türkiye'deki ayrışmayla 1950'lerdeki, 2000'lerdeki siyasi tercihlerle, süreç içinde her dönemdeki siyasi ayrışmalarla özdeşleşme hali çalışmanın en temel savlarından birini oluşturuyor. Böyle bir nitelemenin Tanpınar'ın görüşlerini rötuşa tabi tutma, yazarının yaklaşımına benzetme gibi yaşını başını almış insanların yaklaşımından farklı olduğunu ifade etmek lazım. Aslında

çalışmanın en dikkate değer yanlarından biri de bu saptamasında büyük ölçüde eski dönem entellektüellerinin görüşlerine yaslanmasıdır. Bu anlamda Mehmet Kaplan, Cemil Meriç, Sabahattin Eyuboğlu, Tahir Alangu ve Hilmi Ziya Ülken gibi siyasal düşünceleri birbirinden farklı entellektüellerin ortak tespitinden yararlanması önemli bir tahlil yapabildiğini göstermektedir. Bunların arasından Türk edebiyatının en sıradışı incelemecisi Tahir Alangu'nun yaptığı genelleme kritik öneme sahiptir: "Tahir Alangu, Tanpınar'daki Batı etkilerinin sonradan eğitimle kazanılmış olmasına karşılık, Doğu etkilerinin hayatının daha ilk önemlerinde doğrudan yaşam alanından geldiği, bunların kişiliğine damgasını vuracak kadar güçlü olduğu tespitinde bulunmaktadır." Tahir Alangu'nun yorumunu yaşadığı tarih kesitindeki Batı literatürü ve somut hayatıyla ilintilendirerek düşünmek lazımdır. Daha sonraki dönemde gerçekleştirilen tespitlerin daha çok düşünsel doğrultu itibarıyla sahiplenme amacını güttüğü ve dönemin zihniyetiyle bağlantılı olduğu söylenebilir.

Sonraki dönemde kültürel Müslümanlık ve daha ağırlıklı olarak kültürel muhafazakârlık nitelemesini öne çıkarması ise yeni bir yorumlama olmadığı gibi belki de Türkiye'yi yok sayan bir anlayışın dışavurumu olarak nitelenebilir. Kültürel muhafazakârlık da bir tarz muhafazakârlıktır ve Tanpınar'a yönelik değerlendirmelerin bizzat kendisinin ifade ettiği tarzda olduğunu söylemek mümkün görünmektedir: Vaktiyle belirttiği çerçevenin dışında da olsa iki yandan da uzak olarak "memleket içindeki vaziyetini" ifade etmektedir. Daha net ifadesiyle Tanpınar'ın düşünceleri kendi şahsi damgasını taşımaktadır. Ana hatları itibarıyla de bu çalışma bu durumun açıkça farkında görünmektedir.

Problem belki de iki husustan kaynaklanıyor. Bizim kültürümüzün önemli isimlerini, eserlerini hepten problemsiz ya da tümüyle problemlili görmemizden. Aynı zamanda bunlar

üzerine yazılmış metinleri de tümüyle eleştiriden uzak ya da tümüyle problemlili sanmamızdan Elif Türkislamoğlu'nun kitabı önyargılardan uzak önemli özgün sözleriyle ufkumuzu açıyor. Aynı zamanda ıskaladığı, tıkanıdığı ve eleştirilebilecek yanlarıyla da öğretici olabiliyor. Çünkü bir eserin tashihi, tasrihi ve eleştirisiyle de ufkumuzu açması mümkün.

Kitabıyla ufkumuzu açan öğrencim, arkadaşım, meslektaşım Elif Türkislamoğlu'na eline sağlık ve yolun açık olsun diyorum.

Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Ahmet Hamdi Tanpınar 20. yüzyıl Türk edebiyatının önde gelen şair ve yazarlarından biridir. Edebiyatçı kimliğinin yanı sıra Türk siyasi düşünce hayatında da eserlerinde ele aldığı konular ve bunları işleyiş tarzı itibarıyla kendine özgü bir yer edinmiştir. Bu nedenle de birçok akademik çalışmaya, araştırma ve inceleme yazılarına konu olmuştur.

Tanpınar'ın Türk düşünce hayatında öne çıkan isimlerden biri hâline gelmesi, yaşadığı dönemden ziyade 1970'li yıllarda öğrencisi Mehmet Kaplan'ın çabaları, ayrıca 1973'te Selahattin Hilav ve Hilmi Yavuz arasındaki "Tanpınar" tartışmaları etkili olmuştur. Yaşadığı dönemde özellikle *Huzur* romanından sonra büyük ölçüde muhafazakâr bir edebiyatçı olarak kabul gören Tanpınar, 1970'li yıllarda yeniden gündeme geldikten sonra siyasi ve toplumsal düşünceleri, muhafazakârlığı ve edebiyat çalışmaları kadar, sosyoloji ve siyaset bilimi çalışmalarıyla da dikkat çekmiştir.

Bu çalışma, temel olarak Ahmet Hamdi Tanpınar'ın düşüncelerine ve eserlerine, Batılılaşma etkisindeki Türk siyasi düşünce hayatındaki rolü ve etkisi açısından bakılma çabası üzerinedir.

Tanpınar ve modernleşme kavramı son yıllarda birçok makale ve kitabın konusu olmuştur. Mevcut çalışmada, Tanpınar'ın siya-